

UN FRAGMENT AL UNEI TIPĂRITURI ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVI-LEA ÎN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL AL UNIRII DIN ALBA IULIA

FLORIN BOGDAN
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Bibliotecile documentare și instituțiile deținătoare de carte cu valoare patrimonială se confruntă, din când în când, și cu situații surprinzătoare – avem în vedere cazurile în care listele oficiale de inventar nu prezintă întru totul realitatea din fondurile sau colecțiile respective. Deși, în ultimii ani, au existat situații deja cunoscute la nivel național de biblioteci sau instituții în care s-au descoperit lipsuri de pe listele de inventar¹, există și varianta opusă, elementul pozitiv, biblioteci în care sunt descoperite – mai corect spus redescoperite – lucrări cu valoare bibliofilă deosebită. Intervenția de față se referă la un astfel de caz, prin care este redat circuitului științific un fragment dintr-o tipăritură extrem de rară, pe care îl vom prezenta în continuare.

Ne referim la piesa aflată la cota CVR 337, achiziționată de către Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia în anul 1964, de la urmașii protopopului Aiudului, Iosif Pop, împreună cu alte câteva piese bibliofile de o valoare excepțională. Revenind la cota amintită, ea nu este o carte în sine, ci este vorba despre mai multe fragmente aparținând unor tipărituri diferite, care au fost alăturate în condiții necunoscute nouă. Astfel, există o foaie de titlu aparținând *Penticostarului* tipărit la Blaj în anul 1808², filele 11, 14, 19-22, 35-39, 42, 54-55, 93, 95-96 aparținătoare unui exemplar al *Antologhionului* tipărit la Râmnic în anul 1705³, fila 180 (ultima) a *Evangeliei* tipărite de Antim Ivireanu la Snagov în 1697⁴, precum și două file dintr-o tipăritură mai veche, în limba slavonă⁵.

Dintre filele amintite, singurele pe care întâlnim mărturii documentare sunt cele care aparțin fragmentului din *Antologhion*: f. 37^v-38: [...] *biserica Ponorului precum s-au și dat [...] Scris-am Ieu Nemeș Popa Simion din Giomal [?] [...]*; f. 96^v: *Această sff[i]ntă carte ce să chiamă Mineai au fost a sfintei biseareci de la Ponor, și l-au dat de pomană la sff[i]nta bisearecă a Giomalului și cine o va înstreina de la sff[i]nta bisearică să fie blestemat de cîți sff[i]nți sînt scriși în cartea aceasta și nici să aibă cină cu odihnă, nici prînz fără de plîns.*

---

¹ Cazurile Bibliotecii Județene Mureș – Biroul Colecții Speciale, Biblioteca Teleki din Târgu-Mureș sau Biblioteca Centrală Universitară Carol I, secția pedagogică I. C. Petrescu din București sunt cazurile cele mai cunoscute la ora actuală.

² CVR 337 a; BRV, II, nr. 746.

³ CVR 337 b; BRV I, nr. 147; IV, nr. 147.

⁴ CVR 337 c; BRV I, nr. 103.

⁵ CVR 337 d.

Anul 1729. Scrisam eu Popa Daniil paroh din Giomal precum am aflat scris la dosul aceştii cărţi. 1795. 17 iulie. Dintru început era cuvîntul [...] [text religios]
Scrisam Ieu Popa Simion Nemeş Anii 1795. Din scurtele note manuscrite amintite deducem că fragmentul / fragmentele – dacă luăm în calcul că ele aparţin unor cărţi care au aparţinut aceleaşi biserici, fapt destul de improbabil totuşi – a circulat în zona Aiudului, respectiv localităţile Geomal şi Ponor.

Revenind la ultimele două file - una dintre ele păstrată doar parţial -, de format mare, în 2°, cu dimensiunea 29,5 x 18 cm şi oglinda textului 22 x 13,5 cm, ele prezintă următoarele caracteristici tehnice: tipar cu litere chirilice, cu 31 de rânduri pe o pagină, cu cerneală neagră şi roşie, iniţiale ornate de dimensiuni relativ mari, flori tipografice de mici dimensiuni negre şi roşii, textul este redactat în limba slavonă. Menţionăm, de asemenea, şi faptul că pe una dintre file s-a păstrat semnatura chirilică З, ceea ce ne oferea din start un punct de plecare în identificarea foilor, ea reprezentând prima filă din caietul cu numărul 7 al tipăriturii.

Caracteristicile tehnice şi limba slavonă utilizată la tipărirea textului trimit spre o tipăritură din secolul al XVI-lea. Analogiile imediate cu alte texte din perioada respectivă nu au putut oferi rezultate concrete întrucât în colecţiile publice din Alba Iulia există doar trei tipăriri în limba slavonă din secolul al XVI-lea: un *Liturghier slavon* apărut, probabil, la Veneţia în prima jumătate a secolului al XVI-lea⁶, un fragment de 2 file al *Evangheliarului slavo-român* (Sibiu, 1551-1553)⁷ şi un exemplar al *Paliei* (Orăştie, 1582)⁸; chiar dacă nu au ajutat direct la identificarea fragmentului, titlurile menţionate anterior au oferit o altă direcţie de cercetare, literele celor două file recent descoperite şi cele ale *Paliei* prezentau asemănări care trimiteau către cunoscutul tipograf, diaconul Coresi, *Palia* fiind un produs tipografic al fiului acestuia, Şerban – *meşter mare a tiparelor* -, şi de Marien Diacul. Activitatea tipografică a diaconului Coresi se întinde pe o perioadă îndelungată, cuprinsă în intervalul 1556-1583, centrele în care a tipărit aproximativ 28 de cărţi fiind Târgovişte, Braşov, Sebeş şi, posibil, Alba Iulia.

Noua abordare a avut în vedere atât formatul filelor, în 2°, cât şi limba în care este redactat textul, slavona. Astfel variantele luate în discuţie pentru identificarea fragmentului din colecţiile Muzeului Naţional al Unirii erau următoarele: *Octoih mic* (Braşov, 1557), *Evangheliar* (Braşov, 1562), *Sbornic* partea a II-a (Braşov, 1562), *Octoih* partea I (s. l., 1574), *Octoih* partea a II-a (s. l., 1575), *Triod* ([Braşov], 1578), *Octoih mic* (s. l., 1578), *Evangheliar* (s. l., 1579) şi *Sbornic* (Sebeş, 1580). Întoarcerea la datele tehnice ale filelor aflate în

---

⁶ Dreghiciu, Mircea 2005, p. 33-38.

⁷ Mârza 1979, p. 130-132.

⁸ Mârza, Dreghiciu 1989, p. 58.

colecțiile muzeului albaulian și compararea acestora cu elementele de identificare oferite de *Bibliografia Românească Veche* au oferit rezultatele scontate: dintre tipăriturile enumerate anterior una singură avea aceleași caracteristici: *Sbornicul slavonesc* tipărit de către diaconul Coresi la Sebeș în anul 1580⁹.

Sbornicul tipărit de Coresi la Sebeș are ca model ediția apărută în tipografia lui Bojidar Vukovic de la Veneția în anul 1538, fapt atestat și de epilogul de la finalul textului. Ediția coresiană, în exemplar complet, numără [458] f., grupate în 56 de caiete, cu anumite anomalii la semnatura primelor 10 caiete¹⁰. Cartea a apărut sub patronajul principelui Transilvaniei, Cristophor Báthory, editorul poate fi considerat mitropolitul Ghenadie, informații care reies din epilogul cărții¹¹. Bibliografiile de specialitate, atât cea românească – *Bibliografia Românească Veche* – cât și cea maghiară¹² menționează existența a două texte diferite care încheie epilogul cărții, care oferă două datări diferite: conform unor exemplare, cartea a fost tipărită în intervalul 20 mai - 11 noiembrie 1580, iar în alte exemplare apare ca perioadă a tipăririi intervalul 14 mai - 7 noiembrie 1580. De asemenea, cercetătorul Dan Râpă-Buicliu aduce în discuție și filele 262^v-263^v, unde este plasat un text identificat ca aparținând *Pripealelor lui Filotei monahul*, textul fiind considerat, din punct de vedere cronologic, a fi a treia ediție a *Pripealelor*, dar în același timp reprezintă prima ediție a textului în spațiul românesc¹³.

Proba finală a demersului de identificare a constat în comparația directă a filelor de la Alba Iulia cu un alt exemplar; în spațiul românesc, și nu numai, *Sbornicul slavonesc* apărut la Sebeș în anul 1580. Este o carte foarte rară, astfel, conform lui Vasile Oltean¹⁴, la ora actuală sunt cunoscute doar 12 exemplare din carte. Căutările în cataloage online au oferit informații cu privire la următoarele exemplare: 3 exemplare la Biblioteca Academiei Române din București, 2 exemplare la Mitropolia Ortodoxă din Sibiu, câte un exemplar la Biblioteca Academiei filiala Cluj-Napoca, Biblioteca „Astra” Sibiu, Muzeul Național Brukenthal Sibiu, Muzeul din Șcheii Brașovului, Mănăstirea Hilandar, Muzeul de Istorie Moscova, Biblioteca Națională a Serbiei (Belgrad), Biblioteca Patriarhiei Sârbe (Belgrad). Despre alte 2 exemplare de la Sankt Petersburg și Ujgorod, Vasile Oltean nu cunoaște informații. Un alt exemplar a intrat în circuitul științific relativ recent, este vorba despre cel deținut de biserica din

---

⁹ BRV I, nr. 28; IV, nr. 28.

¹⁰ BRV I, p. 81-84.

¹¹ *Ibidem*; vezi și Mârza, Bogdan 2013, p. 45, 80, 116, 197.

¹² RMNy, I, nr. 477.

¹³ Râpă-Buicliu 2000, nr. 12, p. 23.

¹⁴ Oltean 2004, p. 147.

Banatska Dubica din Serbia¹⁵. În contextul existenței unor baze de date internaționale care prezintă tipărituri vechi în format electronic, pe care le-am mai utilizat în încercarea de a identifica și alte fragmente, am apelat și la această variantă. Spre surprinderea noastră, volumul căutat a apărut într-o bază de date românească și cu un exemplar necunoscut bibliografiei, cel aflat la Biblioteca Națională a României de la București¹⁶! Exemplarul este disponibil în format electronic în Biblioteca Digitală Națională, bază de date întreținută de către Biblioteca Națională a României¹⁷; consultarea fișierului electronic a dus la identificarea celor 2 file de la Alba Iulia ca fiind fila 8 din caietul 6, în cazul filei păstrate fragmentar (**fig. 1-2**) și a primei file din caietul 7, fila păstrată aproape integral (**fig. 3-4**). Cele două file au fost restaurate de către specialiștii Centrului Național de Conservare și Restaurare Carte Veche de la Alba Iulia.

Exemplarul deținut de Biblioteca Națională a României este complet, având la final și epilogul care datează tipăritura, implicit fragmentul aflat în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia: *S-a început a se scrie această sfântă și dumnezeiască carte în luna lui mai 20 de zile, și s-a sfârșit în luna lui noiembrie 11 zile, în cetatea Saz-Sebeș, în vremea marelui Criștovu Batăru, voevodul Ardealului. S-a sfârșit această sfântă și dumnezeiască carte, numită Sbornic, de la facerea lumii în anul 7088, iar de la nașterea lui Hristos 1580, cercul soarelui 4, al luni 1.*

Identificarea unui fragment al *Sbornicului slavon* tipărit de către diaconul Coresi la Sebeș, în 1580, în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia sporește valoarea colecției de carte românească veche a instituției amintite dar, în același timp, întregește imaginea asupra patrimoniului de carte românească tipărită în secolul al XVI-lea, care se regăsește pe actualul teritoriu al județului Alba, respectiv un exemplar al *Paliei* (Orăștie, 1582), cele două fragmente: filele din *Evangheliarul slavo-român* (Sibiu, 1551-1553) și cele două file din *Sbornicul slavon* (Sebeș, 1580).

---

¹⁵ Roșu 2012, p. 237.

¹⁶ <http://www.cimec.ro/Carte/cartev/sbornic2.htm>, consultat în data de 3 iunie 2015.

¹⁷ http://digitool.bibnat.ro:8881/R/4S635GBEH4XPKUNJSUP4GS7X8D2V7NAQ3IKCLO8R1RRPLMMQ5Q-03659?func=results-jump-full&set_entry=000005&set_number=000065&base=GEN01; consultat în data de 3 iunie 2015.

Н адеꙗꙗ хвѣю нвѣрꙗю възмоꙗши • стѣжаниа родителск
 збѣиши • събеспальтнѣми лнхѣши • прѣпѣна мѣи прѣс
 на парасквѣн • теже нсцѣленіа точиши посмрѣти • нтво
 моци показа съвсакѣ блго оꙗхнїе • нвонамн нспавнѣм
 тебе дарова • егоже възлюбїи нгоже възжелѣ тоѣте явы • т
 же мѣнсе нмы • ста дх: своємꙗ нспросн ѿ хѣ ба велїю мѣтѣ
В сплѣщанте оꙗбѣ ново прѣздно любци • веселїе лнкованїе
 пѣтка прѣславна нго невѣстна нпрѣпѣна • днѣ
 прѣже сакрѣвенна • ѣкоже дрѣвнѣ ѿземлѣ крѣтѣ
 въземлѣ потѣнѣ ѿблнчсе • тебже подльгѣ чѣтѣ
 нїе • покрннѣ ѿвсакѣ бедн спсан стадо своѣ въз
Сла глѣ дѣ • П рїнѣ вѣрнѣнѣ съборѣ дхѣвно възр
 нїе трѣбнѣнѣ глѣ възпрїеше • нблго дѣрствѣннѣ
 нѣмѣ глїюще • парасквѣн прѣпѣна • соꙗ
 злнчнѣнѣ спсан мѣмѣннѣ • нвз тако оꙗснѣ
 блгодѣ теже нмѣтѣ намѣ просн • ѣк
 шенсе рѣꙗющесе въспокѣ вѣсн
Ннѣ
 рѣнсе
 те въс
 нѣ

Fig. 1. – Fila 8^r din caietul 6, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

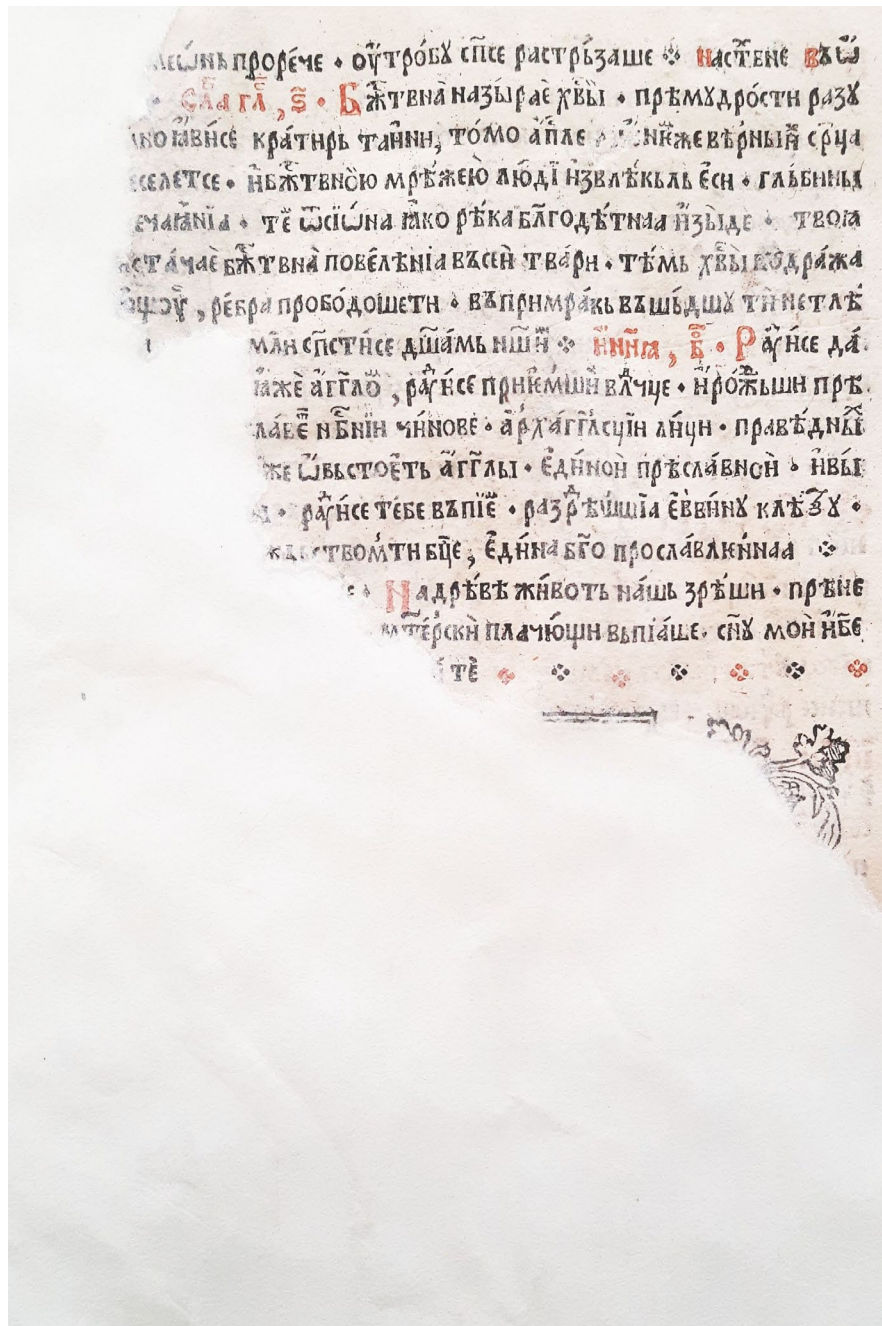
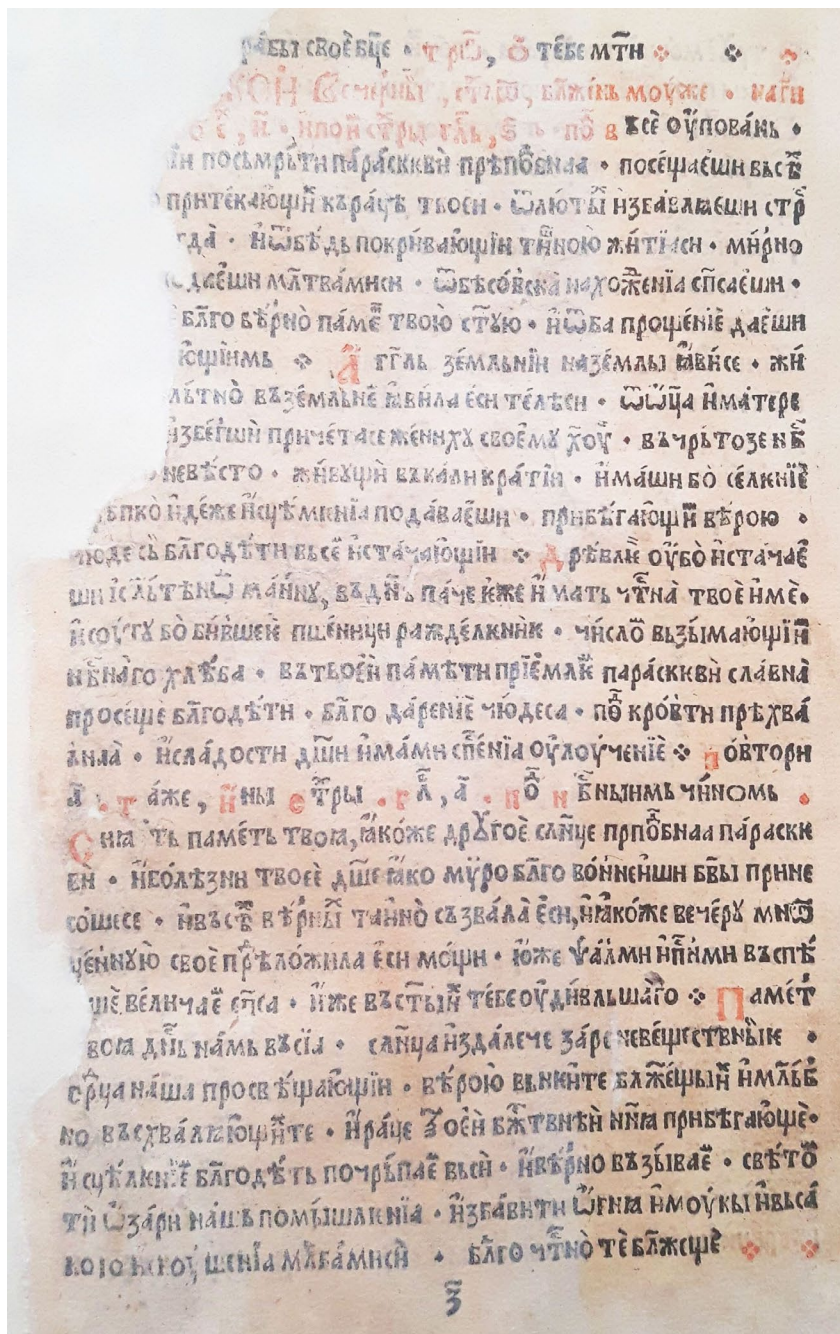

Fig. 2. – Fila 8^v din caietul 6, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

Fig. 3. – Fila 1^a din caietul 7, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

A fragment of a XVIth century Romanian printing in the collections of the National Museum of Union Alba Iulia

ABSTRACT

Many times, identification of some fragments of old books in public libraries or museums brings important contributions to reference bibliographies and to knowledge of existent holdings.

This study deals with identification of two leaves from *Sbornic slavon* printed by Coresi, in Sebeș, in 1580 – which are in the collections of the National Museum of Unification Alba Iulia – , a unique presence on the territory of Alba County and an extremely rare item as for old Romanian book is concerned.

Explanation of figures

Fig. 1 – Leaf 8r of notebook no 6, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

Fig. 2 – Leaf 8v of notebook no 6, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

Fig. 3 – Leaf 1r of notebook no 7, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

Fig. 4 – Leaf 1v of notebook no 7, *Sbornic slavon*, Sebeș, 1580

Abrevieri bibliografice

- BRV I-IV - Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, vol. I-IV, București, 1903-1944
- Dreghiciu, Mircea 2005 - Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *Un liturghier slavon de la începutul secolului al XVI-lea păstrat la Alba Iulia*, în *Revista Română de Istorie a Cărții*, București, anul II, nr. 2 (2005), p. 33-38
- Mârza 1979 - Eva Mârza, *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu din 1551-1553 (O recentă descoperire în jud. Alba)*, în *Îndrumător pastoral*, Alba Iulia, III, 1979, p. 130-132
- Mârza, Bogdan 2013 - Eva Mârza, Florin Bogdan (coord.), *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508-1830)*, ediția a II-a, ed. Astra Museum, Sibiu, 2013
- Mârza, Dreghiciu 1989 - Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche în județul Alba secolele XVI-XVII. Catalog*, Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia, Alba Iulia, 1989
- Oltean 2004 - Vasile Oltean, *Catalog de carte veche din Șcheii Brașovului*, ed. Edict, Iași, 2004
- Râpă-Buicliu 2000 - Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche. Aditamenta I 1536-1830*, ed. Alma, Galați, 2000
- RMNy, I - *Régi Magyarországi nyomtatványok (1473-1600)*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971
- Roșu 2012 - Costa Roșu, *Patrimoniul cultural al românilor din Voivodina. Mărturii*, ed. Altip, Alba Iulia, 2012
- <http://www.cimec.ro/Carte/cartev/sbornic2.htm>, consultat în data de 3 iunie 2015.
- http://digitool.bibnat.ro:8881/R/4S635GBEH4XPKUNJSUP4GS7X8D2V7NAQ3IKCLO8R1RRP_LMMQ5Q-03659?func=results-jump-full&set_entry=000005&set_number=000065&base=GEN01, consultat în data de 3 iunie 2015

Cuvinte cheie: Coresi, Sebeș, Transilvania, carte românească veche, Sbornic.

Keywords: Coresi, Sebeș, Transylvania, old Romanian book, Sbornic